

BETERE WOONSITUATIE MEER PLEZIER IN HET LEVEN?

Jaap Gall

In: Betere wereld gelukkiger mensen? Ruut Veenhoven (red.), Swets & Zeitlinger b.v., Lisse, Nederland, 1984, ISBN 90 265 0526 4 pag. 61 - 69 (Hoofdstuk 5)

Nederlanders brengen een groot deel van hun tijd in de woning en de directe woonomgeving door, gemiddeld zelfs veel meer tijd dan in de werksituatie (Knulst, 1977). Met het toenemen van de vrije tijd wordt dat steeds meer. Nederlanders steken ook veel geld in hun woning; een aanzienlijk deel van zowel het particuliere als het collectieve inkomen gaat er aan op. Toch is het onduidelijk of kwaliteitsverschillen op dit vlak wel zoveel uitmaken voor hun levensvreugde en of al dat geld niet beter anders besteed zou kunnen worden.

Resultaten van onderzoek kunnen mogelijk uitkomst bieden. Daarbij moeten we ons wel vooraf bedenken dat verschillen in woonsituatie op zich zelf natuurlijk geen deterministische invloed op het welbevinden uitoefenen, althans niet in Nederland. Het al dan niet hebben van een bungalow zal bijv. zelden direct bepalend zijn. De woonsituatie is veeleer schepper van voorwaarden voor het menselijk functioneren en daarmee voor het plezier in het bestaan. Het bezit van een tuin maakt het mogelijk om in die tuin buiten te zitten, maar het niet bezitten van een tuin betekent nog niet dat je niet buiten kunt zitten.

Om in onderzoek vast te stellen wat het belang van woning en woonomgeving is dient eerst nagegaan te worden welke aspecten van woning en woonomgeving in dit verband van belang kunnen zijn. Een eerste aspect is natuurlijk de bescherming die de woning biedt tegen de fysieke ongemakken zoals koude, regen en wind. Van belang is ook de gelegenheid die de woning biedt voor activiteiten als eten, slapen en lezen. Cortie en van Engelsdorp Gastelaars (1980) duiden dit alles aan als de 'verblijffunctie' van de woning. Daarnaast onderscheiden zij de 'domeinfunctie' van de woning: de privacy van een eigen territorium dat bescherming biedt tegen de sociale buitenwereld. Ik beschouw deze laatstgenoemde functie als onderdeel van de eerste.

In de tweede plaats heeft de woning een bepaalde ligging ten opzichte van de voorzieningen, de eventuele werkplaats van haar bewoners, de woningen van vrienden, kennissen en familieleden. Hoewel nogal voor de hand liggend, wordt dit aspect door onderzoekers, beleidsmakers en bewoners nogal eens verwaarloosd. Het feit, dat zeer velen over een auto beschikken, zou daar wel eens een verklaring van kunnen zijn. Toch moet aan de ligging van de woning een minstens even groot belang worden toegekend als aan zijn kwaliteiten als verblijfplaats. De ligging van de woning bepaalt de actieradius van haar bewoners en beïnvloedt als zodanig hun (sociale) activiteiten. De werkplaats, bijvoorbeeld, moet vanuit de woning bereikbaar zijn.

Een andere indeling wordt gevormd door het onderscheid tussen fysieke en sociale componenten van woning en woonomgeving (zie bijvoorbeeld Groot, 1972). Fysieke componenten zijn bijvoorbeeld de woningen, het omringende landschap, de straten en de afstand tot het werk. Het normen- en waardenpatroon en de onderlinge contacten zijn sociale componenten.

1. Hoe de invloed van de woonsituatie te onderzoeken?

Doel is nu de invloed van de 'objectieve' woonsituatie op het 'subjectief' welbevinden vast te stellen. De invloed verloopt op individueel niveau (onder andere) via waarneming, gebruik en beoordeling. Een voorbeeld: een voorziening, zoals een opticien, is al dan niet in de buurt aanwezig (de objectieve situatie). Brildragers zullen de aan- of afwezigheid waarnemen, bij aanwezigheid soms van de opticien gebruik maken, bij afwezigheid in ieder geval naar een opticien elders gaan. Op grond van waarneming en gebruik wordt de opticien beoordeeld. Deze beoordeling, die overigens niet bewust hoeft plaats te vinden, leidt tot een zekere verandering in de algemene levensvoldoening. In schema.

Hoewel de relaties tussen deze vijf variabelen ongetwijfeld veel complexer zijn en ook andere variabelen een rol kunnen spelen, hebben we hieraan genoeg voor een eerste verkenning. De richting van het verband is echter niet altijd duidelijk. In bovenstaand voorbeeld wordt er vanuit gegaan, dat de objectieve situatie de beoordeling en daarmee de levenssatisfactie beïnvloedt. Een beïnvloeding in tegengestelde richting is evenwel ook denkbaar: de satisfactie 'kleurt' de beoordeling; een negatieve beoordeling van veel brildragers kan de opticien bij gebrek aan klandizie zelfs laten verdwijnen.

De vraag of de algemene levenssatisfactie nu meer dan beoordeling van de objectieve situatie de beoordeling beïnvloedt is door Pommer en van Praag (1978) onderzocht. Zij concluderen dat ten aanzien van de woonsatisfactie, dat wil zeggen de beoordeling van de eigen woning, niet het geval is. Bovendien hebben Andrews & Whitney (1976) met behulp van de 'multi-trait multi-method' methode aangetoond, dat de relatie tussen woonsatisfactie en algemene levenssatisfactie geen artefact is: zij vonden een 'ware' correlatie van 0,39.

Uit allerlei onderzoek blijkt, dat de woning als 'verblijfplaats' en de woning als 'standplaats', elk met een fysieke en sociale component, van belang zijn voor woonsatisfactie en algemene levenssatisfactie. Enige voorbeelden: Het bleek dat de aanwezigheid van 'bomen' en 'afwisseling' op straat erg op prijs wordt gesteld (Schellekens 1976) en dat men hoogbouw minder waardeert dan laagbouw (Brouwer & Tacken 1977; Van de Lee 1979). Ook bleek dat de waardering van het landschap sterk samenhangt met de waardering van de totale woonsituatie (Gall et al., 1977). Forensen ervaren meer stress dan niet forensen (Cullen, 1978). Tamelijk intensieve burenccontacten worden meestal wel gewaardeerd (Brouwer & Tacken, 1977), hoewel Danz (1981) betwijfelt of burenccontacten het geluk beïnvloeden.

Het probleem met dit soort onderzoek is vaak, dat slechts een deel van bovenstaand schema wordt onderzocht, bijvoorbeeld de relatie tussen waarneming en beoordeling (Brouwer & Tacken, 1977; Schellekens 1976) of de relatie tussen één woonaspect en welbevinden (Cullen, 1978). In Gall (1978) is gepoogd wel het hele schema te onderzoeken en wel ten aanzien van een reeks woonaspecten

van fysieke en sociale aard. Uit dit onderzoek worden nu enkele voor het onderhavige thema belangrijke aspecten gelicht.

Het onderzoek had tot doel na te gaan welke aspecten de leefbaarheid van dorpen beïnvloeden. Het richtte zich op een selecte steekproef van twaalf dorpen op Goeree-Overflakkee en de Hoeksche Waard. Deze dorpen waren zo gekozen, dat zij ten aanzien van drie voor het wonen vermoedelijk belangrijke kenmerken verschilden, te weten inwonertal, afstand tot dichtstbijzijnde grote stad (Rotterdam) en het deel van de bevolking, dat niet uit het dorp of de streek afkomstig was, de allochtonen. Deze variabelen zijn objectief evenals een aantal variabelen, die daar min of meer uit voortkomen, zoals 'voorzieningsniveau' en 'frequentie en ritduur van het openbaar vervoer'.

Om informatie over de overige variabelen te verkrijgen is gebruik gemaakt van een vragenlijst, die bij 537 inwoners van de dorpen is afgenomen. Naast vragen naar persoonskenmerken bevatte deze lijst waarnemings- en gebruiksvragen over de werkplaats en de reis naar het werk, gebruik van winkelvoorzieningen, activiteiten in het verenigingsleven, omgang met burens en andere dorpsgenoten, woonplaats van vrienden en kennissen en de verhouding tussen allochtonen en autochtonen.

De beoordeling van de diverse aspecten vond plaats door middel van het geven van 'schoolcijfers' door de respondenten. Voor de meting van levenssatisfactie is gebruik gemaakt van de Innerlijk Welbevinden schaal van Hermans (Hermans & Tak-van der Ven, 1973). Deze schaal heeft als voordeel boven metingen van bijvoorbeeld stress of neuroticisme, die ook wel in dit verband gebruikt worden, dat er niet alleen items over negatieve gevoelens maar ook items over positieve gevoelens in opgenomen zijn. Hermans' stelling, dat deze schaal tweedimensionaal is, kon in het onderhavige onderzoek niet bevestigd worden. Van de persoonskenmerken hangt sexe niet met levenssatisfactie samen. Hoger opgeleiden blijken gelukkiger dan lager opgeleiden, terwijl de respondenten met een middeninkomen als minder gelukkig uit de bus komen dan respondenten met een hoog of een laag inkomen.

2. De invloed van de woonsituatie

Uit het onderzoek blijkt inderdaad een verband tussen woonsituatie en de levenssatisfactie. De relatie is echter niet in alle categorie-en dezelfde en verschilt ook van aspect tot aspect. Met name tussen autochtonen en allochtonen en tussen allochtone mannen en allochtone vrouwen komen aanzienlijke verschillen voor.

Als de drie tussenliggende variabelen in het schema buiten beschouwing worden gelaten, lijkt het alsof de objectieve situatie de levensvoldoening nauwelijks beïnvloedt. Alleen bij uit een stad afkomstige allochtone vrouwen komt een belangrijk verschil naar voren en wel tussen degenen, die in voornamelijk door autochtonen bevolkte dorpen wonen, en degenen, die in dorpen met wat meer allochtonen wonen. De eersten hebben minder plezier in het leven dan de laatsten. Bovendien blijken degenen, die in de grotere dorpen wonen, wat gelukkiger dan degenen, die in de kleinere dorpen wonen. Bij allochtone mannen komen dergelijke verschillen in het geheel niet voor. Verderop worden deze resultaten verklaard.

Als de drie tussenliggende variabelen erbij betrokken worden blijkt de invloed van de objectieve situatie veel groter te zijn. De reden daarvan is, dat de objectieve woonsituatie het geluk in tegengestelde richtingen beïnvloedt. Zo heeft voor

autochtonen een hoog inwonertal zowel een positief als een negatief effect op de levensvoldoening. Positief, omdat een hoger inwonertal leidt tot betere en daardoor meer gebruikte voorzieningen, meer ontspanningsmogelijkheden en meer werkgelegenheid. Negatief, omdat een hoger inwonertal samengaat met minder goede sociale contacten en minder waardering voor woning en landschap.

De variabele 'afstand tot Rotterdam' beïnvloedt in zoverre de levensvoldoening dat een langere reistijd naar het werk er dikwijls een negatieve invloed op heeft. Verder scheppen autobezitters veelal meer plezier in het leven dan niet-autobezitters, ongeacht leeftijd en of ze in hun dorp een vreemde eend in de bijt zijn of niet. Het openbaar vervoer naar Rotterdam en andere plaatsen wordt dan ook niet erg hoog aangeslagen.

Zoals we gezien hebben voelen 'import' vrouwen zich meestal niet zo prettig als er in hun dorp weinig andere immigranten wonen. Voor import-mannen bleek dat niet het geval. Dat heeft natuurlijk te maken met het feit, dat vrijwel alle vrouwen de huishouding doen en vrijwel alle mannen buitenshuis werken. Voor de vrouwen is de woning vooral een verblijfplaats, omdat zij aan de woning gebonden zijn vanwege de verzorging van hun kinderen en/of vanwege de afwezigheid van de auto, waarmee de echtgenoot naar het werk reist. In homogene kernen heeft de verdere woonomgeving hen vaak ook te weinig te bieden, met name op sociaal gebied. Zij gaan relatief weinig met anderen om, kennen weinig inwoners en ervaren de autochtonen als een gesloten groep. Bovendien zijn ze relatief ontevreden over de sfeer in het dorp en het verenigingsleven. De zogenaamde 'groene weduwen' (zie bijvoorbeeld Brunt, 1974) komen dus vooral in homogene kernen voor. Dit alles wordt nog versterkt, wanneer het dorp weinig inwoners heeft. De saaiheid van de woonomgeving wordt door het gebrek aan voorzieningen dan nog extra geaccentueerd.

Door de mannen wordt zo'n dorp heel anders ervaren, omdat voor hen de woning als verblijfplaats van minder belang is. Vanwege hun werk brengen zij er minder tijd door en zijn zij voor hun sociale contacten minder op de woonomgeving aangewezen.

Voor autochtonen maakt het weinig uit of er veel import in het dorp woont, waarschijnlijk omdat zij toch verreweg de grootste bevolkingsgroep blijven vormen. Wel zijn zij in homogene dorpen tevredener over de sfeer in het dorp, de onderlinge contacten en het verenigingsleven en voelen ze zich wat minder vaak alleen. Deze voordelen zijn mogelijk niet belangrijk genoeg om hun algemeen welbevinden te beïnvloeden.

Uit het onderzoek blijkt verder dat ook de vorm van het dorp van belang is voor de levensvoldoening. Zowel autochtonen als allochtonen voelen zich in komdorpen in het algemeen prettiger dan in lintdorpen. Dit ligt vooral aan de sociale contacten, hetgeen verklaard kan worden uit het feit, dat men in komdorpen gemiddeld dichter bij elkaar woont. Hoe kleiner de afstand, hoe makkelijker het contact (Thibaut & Kelley, 1959; Nauta, 1973). Mogelijk is er nog een verklaring. Lintdorpen liggen langs een weg. Zij hebben daarom meestal slechts twee uitgangen en twee routes naar de dorpskern. Er is daarom een grotere sociale controle van het in- en uitgaande verkeer mogelijk dan in komdorpen, die meestal over meer uitgangen en over meer routes naar het 'centrum' beschikken. Deze sociale controle kan als onaangenaam worden ervaren (Nauta, 1973).

Uit het voorgaande blijkt dus duidelijk, dat sommige aspecten van de objectieve woonsituatie wel enige invloed hebben op de levensvoldoening, maar dikwijls in tegengestelde richting. De grootte van de invloed kan daarom niet vastgesteld

worden. Dat is wel mogelijk bij de invloed op het welbevinden van wat ik 'waarneming' en 'gebruik' genoemd heb. Van de variantie in geluk wordt gemiddeld 27 procent verklaard door de waarnemings- en gebruiks-variabelen. Gezien het feit, dat de woonsituatie niet het enige 'levensdomein' (Andrews & Whitney, 1976) is, waarin mensen functioneren, wijst dat op een tamelijk groot belang. Er is dus goede reden om aan te nemen, dat verbetering van de woonomstandigheden kan bijdragen tot een grotere levensvoldoening.

Dat geldt overigens niet voor iedereen evenzeer. Voor de meeste inwoners van deze dorpen lijkt verbetering niet nodig. De dorpen zijn al zeer goed leefbaar voor hen. De enige problematische groep zijn de stedelijk allochtone vrouwen in homogene en/of kleine dorpen. Zij hadden zich beter in een grotere en/of heterogene kern kunnen vestigen of misschien zelfs beter in de stad kunnen blijven wonen. Vooral voor het laatste alternatief bestaan belemmeringen. Mensen met een middeninkomen, de groep waartoe de meeste allochtonen behoren, worden vaak min of meer gedwongen uit de stad te vertrekken. Een goede woning is voor hen te duur, terwijl een betaalbare woning niet te vinden of slecht is (zie bijvoorbeeld van Engelsdorp Gastelaars, 1978; Gall & Mathijssen, 1983 en Gall, 1983). In de dorpen op enige afstand van de stad kunnen zij wel een goede, betaalbare woning vinden. De beslissing om te verhuizen zal dan snel genomen zijn. Het Sociaal en Cultureel Planbureau (1974) stelt dan ook: 'De voorkeur voor kleine kernen wordt waarschijnlijk verklaard door de aldaar beschikbare woningtypen; veel meer althans dan door de eigenschappen van de kleine kernen als makro-omgeving' (blz. 88).

Een tweede belemmering ligt binnen het gezin. De kostwinners blijken heel andere opvattingen over het wonen in een dorp te hebben dan de niet-kostwinners. Als ze eenmaal in een dorp wonen, zou het wel eens zo kunnen zijn, dat de niet-kostwinner, de vrouw, wel weer naar de stad zou willen terugkeren, maar de kostwinner, de man, niet. Van een werkelijke terugkeer zal daarom zelden sprake zijn.

3. Conclusie

Verschillen in woonsituatie maken in Nederland wel degelijk uit voor de algemene levensvoldoening, ook al zijn niet alle aspecten van de woonsituatie voor iedereen even doorslaggevend. Verdere verbeteringen in de onderzochte dorpen lijken nog weinig aan het geluk van de bewoners te kunnen toevoegen, maar verbetering in de grote steden lijkt wèl de moeite waard.

LITERATUUR

Andrews, F.M. & S.B. Withey (1976)
Social Indicators of Well-Being,
Plenum Press, New York.

Brouwer, K. & M. Tacken (1977)
Wonen in nieuwe stadsuitbreidingen,
Instituut voor Stedebouwkundig Onderzoek, Delft.

Brunt, L.(1974)
Stedeling op het platteland. Proefschrift
Boom, Meppel.

Cortie, C. & R. van Engelsdorp Gastelaars (1980)
Wonen in een stadsgewest
Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.

Cullen, I.G. 1978
The Treatment of Time in the Explanation of Spatial Behavior.
In: Carlstein, T., D. Parkes & N. Thrift (ed.) *Human Activity and Time Geography*
Arnold, Londen.

Danz, M.J. (1981)
Buren. Proefschrift
Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.

Engelsdorp Gastelaars, R. van (1978)
Attraktie en toegankelijkheid van de grote stad voor migranten.
In: Boer, N.A. de en W.F. Heinemeijer (red.) *Het grootstedelijk milieu, kansen en bedreigingen van Gorcum, Assen*.

Gall, J.C. (1978)
Dorpsleven
Rijksuniversiteit Leiden, Leiden.

Gall, J.C. (1983)
Welbevinden, attributie en migratie. Proefschrift
Rijksuniversiteit Leiden, Leiden.

Gall, J.C. & Y. Mathijssen (1983)
Gevolgen van de verhuizing van donorstad naar groeikern.
Zoetermeer: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke
Ordening en Milieubeheer, Den Haag.

Gall, J.C., C.J.H. Midden, A.J. Nederhof, B.S.M. Ritsema & J.Th. van Swelm Hermans,
H.J.M. & J.C.M. Tak-van der Ven (1973)
Bestaat er een dimensie positief innerlijk welbevinden?
Ned. Tijdschrift voor de Psychologie, 731-754.

- Knulst, W.P. (1977)
Een week tijd, S.C.P. Cahier no. 10
Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.
- Lee, A. van der (1979)
De sociale isolatieschaal
Rijksuniversiteit Leiden, Leiden.
- Nauta, A.P.N. (1973)
Contact en controle tussen burenen. Proefschrift
Samson, Alphen a/d Rijn.
- Pommer, E.J. & C.S. van Praag (1978)
Satisfactie en leefsituatie,
S.C.P. Cahier no. 13 Sociaal en Cultureel Planbureau, Rijswijk.
- Schellekens, H.M.C. (1976)
De straat, een omgevingspsychologisch onderzoek, Proefschrift
Technische Hogeschool Eindhoven, Eindhoven.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (1975)
Sociaal Cultureel Rapport 1974
Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.
- Thibaut, J. & H.H. Kelley (1959)
The Social Psychology of Groups
Wiley, New York.